

ІСТОРІЯ РЕЛІГІЗНАВЧОЇ І БОГОСЛОВСЬКОЇ ДУМКИ

*Т.Беднарчик** (м. Київ)

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ РІДНОВІРСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕОЛОГІЇ ВОЛОДИМИРА ШАЯНА**

Релігійна ідеологія сучасних громад України та діаспори, що належать до різних течій українського рідновірського руху не може обминути постаті Володимира Шаяна. Йому належить першість у свідомому проголошенні в Україні нової релігії, що ґрунтується на відроджених і переосмислених дохристиянських віруваннях предків українців та у створенні перших релігійних організацій цього напрямку. Постать В.Шаяна оцінюється неоднозначно, але його ідеологія здійснює помітний вплив на рідновірський рух як діаспори, так і України і накладає певний відбиток на всі його течії.

У сучасній Україні погляди В.Шаяна знайшли широке визнання серед різних напрямків рідновірського руху. Об'єднання Рідновірів України (ОРУ) вважає себе прямим ідеологічним спадкоємцем В.Шаяна та розглядає його як першого Волхва Відродженої Рідної Віри. Прибічники монотеїстичної віри в Дажбога у сучасній Україні також визнають погляди В.Шаяна. Собор Рідної Української Віри визнає В.Шаяна Духовним Вчителем поряд з М.Шкавритком, Л.Силенком, С.Кокряцьким. Залишається значним інтерес до ідей В.Шаяна і серед послідовників РУНВіри.

Однак, для широкого загалу як прибічників, так і противників В.Шаяна лишається непоміченим або свідомо замовчується той факт, що його ідеологія пройшла два етапи формування, які суттєво відрізняються один від одного за своїм змістом. Різні послідовники В.Шаяна знаходять в

* Беднарчик Т.Р. – аспірант Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України.

** © Беднарчик Т.Р., 2003

його працях підґрунтя як для концепції багатобожжя, так і монотеїзму, що є підставою для ідеологічних суперечок.

Причина полягає у відсутності неупереджених наукових досліджень віровчення В.Шаяна.

Постать В.Шаяна привернула певну увагу наукового загалу сучасної України. Більшість повідомлень про нього мають біографічний характер. Розглянемо наукову характеристику теології В.Шаяна.

У дисертаційному дослідженні Тетяни Хміль [Хміль Т.В. Проблема духовності в етико-релігійному вченні Лева Силенка.- Дніпропетровськ, 2001.- С. 18-19] відзначається, що в основі віровчення В.Шаяна покладено ідеї відродження ведичного і слов'янського політеїзму та “панарійського ренесансу” як шляху прилучення європейських народів до неоязичництва. Дослідниця наголошує, що В.Шаян реконструював давні вірування праукраїнців як генотеїзм з визнанням Бога як “багатопроявної” та “багатоіменної” Істоти. Вказується, що В.Шаян, начебто, не допускав ніяких теоретичних відхилень від первісної етнічної віри. Ми вважаємо, що Хміль Т.В. відобразила окремі провідні риси віровчення В.Шаяна, але недостатньо і неповно.

Масштабну ідеологічну оцінку життя та творчості В.Шаяна дала Г.Лозко. Вона зосереджує увагу на тих аспектах віровчення В.Шаяна, які можна використати для обґрунтування багатобожжя і шанування Сварога як верховного божества [Лозко Г. Володимир Шаян - основоположник відродження Рідної Віри // Сварог.- 1999.- Вип. 9.- <http://www.svaroh.alfacom.net/svarohs/svaroh9.html>].

Сучасні язичники визнають розбіжності у своїй ідеології та вченні В.Шаяна і пояснюють їх тим, що В.Шаян переклав лише невелику частину “Велесової книги”, а тому не встиг прийти до висновків, які притаманні сучасному ОРУ: “Всього В.Шаян переклав: 6 дошок повністю і 5 фрагментів; це складає близько 10% від усього тексту Велесової Книги” [Велесова книга. Волховник.- К., 2002.- С. 345]. Ідеологи ОРУ не наголошують на ведичній основі віровчення В.Шаяна та його критиці спроб відродження давньої віри шляхом реконструкції слов'янських фольклорних та історичних джерел. Українських язичників більше привертає у постаті В.Шаяна сам факт його свідомого виступу за відродження давніх вірувань.

Особливу увагу звернув на ідеологію В.Шаяна Учитель РУНВіри Л.Силенко та його окремі послідовники. Ними було оголошено, що в працях В.Шаяна містяться шкідливі заклики до відновлення слов'янського багатобожжя. Окремо вказувалось, що реконструйований В.Шаяном

світогляд предків українців є його фантазією [Лисенко С. Учитель Силенко, його родовід, життя і Віра в Дажбога.- К., 1996.- С. 150-152].

Отже, можна виділити ряд не розв'язаних раніше частин загальної проблеми дослідження віровчення В.Шаяна. Це – відсутність наукового аналізу теології В.Шаяна з урахуванням етапів та методологічних засад її формування. Різновекторність поглядів В.Шаяна підштовхує ідеологів різних течій рідновірського руху до наголошення лише на тих його поглядах, які задовольняють їх власні теологічні позиції. Тому віровчення В.Шаяна потребує наукового вивчення.

Відтак цілями цієї статті є: розглянути теологію В.Шаяна та виділити її головні риси; довести наявність двох етапів формування теології В.Шаяна; виявити методологічні засади формування В.Шаяном його теології.

Аналіз праць В.Шаяна у хронологічній послідовності дозволяє стверджувати про наявність двох великих етапів у процесі формування його віровчення. Перший – 1934-67 роки, коли головними джерелами релігійних поглядів були містичне переживання 1934 року, „творчі інтуїції”, тексти Рігведи та Авести, фольклорний матеріал, письмові відомості про вірування слов'ян. Другий – 1968-74 роки, коли новим джерелом ідей стала “Велесова книга”, її переклади та інтерпретації.

Розглянемо названі періоди докладніше.

Віровчення В.Шаяна в 1934-1967 роках. У 1934 році після містичного переживання на горі Грехіт у Карпатах студент-санскритолог В.Шаян свідомо приймає рішення відновити релігію давніх українців та розпочинає ідеологічну й організаційну діяльність.

Початкові духовні орієнтири першого етапу викладені В.Шаяном у поетичній збірці “Повстань, Перуне” (1938) [Шаян В. Повстань, Перуне.- Лондон, 1967]. За її ідейним змістом, втрата духовності після повалення Перуна привела українців до неволі. Повернення Перуна повинно розбудити серця нових героїв, які під проводом Перуна створять Орден і переможуть зло.

Влітку 1939 року В.Шаян пише основну теологічну працю першого етапу “Про Перуна знання таємне” [Шаян В. Про Перуна знання таємне // Шаян В. Віра предків наших.- Гамільтон, 1987.- С. 265-316], яку він розглядає як виклад нового віровчення. В ній у художній формі оповідається про бога Перуна, який стає переможцем зла, творцем і володарем сучасного світу.

У праці “Студії над ведійською думкою” (1947) В.Шаян висловив думку, що стародавня Індія є батьківщиною арійської культури, “панарійської думки”. З її території духовні знання й вірування були

перенесені у Європу. За В.Шаяном: “Світ твориться зі слова Вед” [Шаян В. Студії над ведійською думкою // Шаян В. Віра предків наших.- С. 876]. Відродження Європи, відродження арійської ведичної духовності розпочинає Орден Бога Сонця.

У 1953-54 роках В.Шаян пише праці “Тризуб”, “Прапор України”, “Прапор України і духовність Українця” [Шаян В. Українська символіка.- Гамільтон, 1990]. Перун у цих працях характеризується як “Бог-Світотворець”. В основі віровчення цього етапу покладено віру в Перуна як творця і володаря сучасного світу та в Бога Незнаного, як вищу невідому силу, що дала Перуну стати творцем світу.

Перун є центральною постаттю віровчення В.Шаяна на цьому етапі. В.Шаян, намагаючись ідеологічно пов'язати українську традицію з ведичною, ототожнює Перуна з Індрую. Основний зміст його віровчення викладено у творі „Про Перуна знання таємне”. За змістом твору, в давні часи боги “не розуміли своєї істоти”. Тоді божество Борута загарбав владу над Всесвітом і над богами, у світі поширився хаос. У цей час “неволі” богів народжується Перун, який має виконати особливу місію. Борута наказує віддати Перуна на виховання пастухам у віддалену місцевість. З молодих пастухів Перун утворює Орден Лицарів Сонця. Він навчається мудрості у Брагмана-Святогора. Пізніше у “Космічній Україні” він звільняє “Прасонце”, переорює степи, засіває зерна пшениці, створює зорі та вільне місто для себе і лицарів „небесне Ромнове”. У новій битві Перун перемагає Боруту, встановлює лад у Всесвіті і творить нові світи, якими справедливо володарює. Потім Перун здійснює обряд “усежертви”, за яким весь світ спалюється і знову відновлюється. Для пізнання Незнаного Бога Перун занурюється у глибини вод, після чого світом знов опановує зло. Народ втрачає предківську віру, а лицарство занепадає. Окремі лицарі йдуть „у світ”, щоб пропагувати ідеї лицарства та готувати ґрунт для повернення Перуна. Перун постає від сну, щоб відновити у світі лад та святе лицарство [Шаян В. Про Перуна знання таємне // Шаян В. Віра предків наших.- С. 265-316].

У поетичній збірці „Гімни землі” (1945) Перун запліднює Землю – Велику Матір, яка народжує Видимий Всесвіт [Шаян В. Гімни землі.- Лондон, 1967.- С. 14-16].

У творах „Тризуб”, „Прапор України”, „Прапор України і духовність Українця” Перун характеризується як “Бог Космічної Творчості”, “Бог Богів”, “Всетворець” і “Вседержитель”, “Світотворець”, а Всесвіт є вивором Перуна у стані “Пробудження і Космічної Творчості” [Шаян В. Українська символіка.- С. 30].

У поетичній збірці „Баляда про Святослава” (1965) Перун називається “Володарем Владик Небесних”, Князем над землями і Богами [Шаян В. Баляда про Святослава.- Лондон, 1965.- С. 12].

В.Шаян проголошує містичний зв'язок і тотожність Перуна з Богом Незнаним [Шаян В. Про Перуна знання таємне // Шаян В. Віра предків наших.- С. 266].

Бог Незнаний ототожнюється у В.Шаяном з поняттям Бога, Великого Бога як найвищої сутності. Згідно з вченням В.Шаяна, Великий Бог є творцем добра і зла. На основі власних розмірковувань над ведичними текстами він проголошує, що Найвище Божество ототожнюється з Ідеєю Божественного Знання й Розуміння, Ідеєю Творчості Світу через Священне Слово. Найвищий Бог є основою творення Сили Духа Нації та головних ідейних засад його життя.

У праці „Студії над ведійською думкою” (1947) [Шаян В. Студії над ведійською думкою // Шаян В. Віра предків наших.- С. 823- 876] В.Шаян відкидає пантеїстичне розуміння Бога. Він стверджує, що для ведичної культури характерне “теопанічне” розуміння Бога, яке відмінне від пантеїзму. Відмінність полягає в тому, що у пантеїзмі світ і Бог ототожнюються, а в “ведичному теопанізмі” світ розуміється як маленька частка Вищого Божества.

У праці „Постать “Берези” в староукраїнському культі „Різдва” (1956-57) В.Шаян застосовує для з'ясування сутності Бога поняття генотеїзму, під яким розуміє культове піднесення того чи іншого божества до статусу Найвищого Бога: „Також ведійський сповідний політеїзм розуміють сьогоднішні учені як відомий для цієї релігії генотеїзм, себто видвигнення у культі, чи то одне, чи друге Божество до висот чи розуміння Найвищого Бога” [Шаян В. Постать “Берези” в староукраїнському культі “Різдва” // Шаян В. Віра предків наших.- С. 394-395].

В.Шаян намагається вмістити у своєму віровченні широке коло давніх богів та міфологічних істот. У поетичній збірці „Гімни землі” він проголошує, що його завданням і завданням Ордену є побудова уявного храму „усім Богом”. Погляди В.Шаяна на природу богів суперечливі. З одного боку, він розуміє їх як містичних істот, які здатні до діяльності. З іншого боку, він висловлює думку, що народи творять своїх богів, наділяючи їх певними рисами, тобто боги є відображенням світогляду народу.

Дажбог посідає особливе місце у поглядах В.Шаяна. У творах першого етапу образи Перуна і Дажбога ототожнюються: ”Не увійде там ніхто підлістю і нікчемністю зап'ятований, ніхто, кого не міг би Перун-Дажбог полюбити як сина, як брата, як друга” [Шаян В. Про Перуна знання

таємне // Шаян В. Віра предків наших.- С.272]. У збірці „Повстань, Перуне” [1938] та в статті „Різдво Світу” (1945) Дажбог визначається як “Бог Вогню і Сонця” [Шаян В. Різдво Світу // Українське Відродження.- 1990.- №26.- С. 2–4]. У праці „Прапор України” Бог Сонця оголошується аспектом „тієї самої і єдиної Природи Бога Богів – Перуна”[Шаян В. Прапор України // Шаян В. Українська символіка.- С. 21].

В.Шаян включає в систему вірувань різні божественні істоти, які мають другорядне значення за своїм статусом. Це – Жар-птиця, яка є посланцем-посередником між Перуном і Богом Найвищим; Білобог і Чорнобог – як втілення добра і зла; Велика Мати–Земля, дружина Перуна, яка народжує Всесвіт. Інші ж боги, як складові віровчення В.Шаяна, на цьому етапі не згадуються. Як поетичні образи він згадує Богиню Ладу і Чорну Діву у збірці „Гімни Землі” та Хорса у „Баляді про Святослава”. Як провідну думку у віровченні В.Шаяна даного етапу відзначимо ототожнення ним Перуна з Богом Найвищим, а Дажбога з Перуном.

Віровчення В.Шаяна в 1968-1974 роках. Другий етап діяльності В.Шаяна припадає на 1968-1974 роки, коли головним джерелом ідей для нього стала “Велесова книга”. Однак, працю „Про Перуна знання таємне” він продовжує характеризувати як „віровизначчу”.

В.Шаян беззастережно довіряв табличкам “Велесової книги”. Він присвятив “Велесовій книзі” низку праць. Зокрема, це цикл „Листів до друзів”, що були видані в збірнику “Віра забутих предків” [Шаян В. Віра забутих предків.- Лондон–Гага, 1979]: „Велесова Книга” (1968), „Дорогі друзі!” (1968), „Неоголошені тексти „Книги Велеса” (1970), „Божественне походження українського народу” (після 1972 року), „Майбутнє України у світлі Книги Велеса” (1973), „Віра забутих предків” (1973), „Дорогі друзі!” (1974), „Ригведа і Книга Велеса” (1974).

В.Шаян познайомився з “Велесовою книгою” 1968 року і почав здійснювати самостійні переклади її окремих текстів. Під впливом текстів “Велесової книги” В.Шаян формує нове власне богорозуміння, яке було також викладене в інших творах цього періоду, зокрема, у таких як “Найвище Світло” (1969) [Шаян В. Найвище Світло (Студія про Сварога і Хорса).- Лондон-Торонто, 1969], “Найвища святість” (1971) [Шаян В. Найвища Святість (Студія про Свантевита).- Лондон-Торонто, 1971], “Богиня Світання” (1974) [Шаян В. Богиня Світання // Шаян В. Віра предків наших.- С. 337-366], „Великий Бог” (початок 1970-х років) [Шаян В. Великий Бог // Шаян В. Віра предків наших.- С. 18-37].

Віровчення В.Шаяна у 1968-1974 роках зазнало помітних змін у порівнянні з першим етапом. Центральною постаттю віри стає Сварог, який ототожнюється з Найвищим Богом. З'являється вчення про Трійцю як

триєдину сутність Сварога, що поєднує Сварога, Перуна і Святовита. В.Шаян проголошує „заблудою” визначення божества як людиноподібної істоти.

В.Шаян продовжує визначати своє віровчення як генотеїзм. Але на цьому етапі він під генотеїзмом вже розуміє ототожнення матеріального і духовного світу та різних багатоіменних божеств з найвищим, єдиним божеством Сварогом, що включає в себе існуючий Всесвіт як свою частку: „Я ніде не стрінув такого ясного і рішучого визнання генотеїзму як саме в тексті Книги Велеса. СВАРОГ Є ЄДИНИЙ, ВСЕОБІЙМАЮЧИЙ. СВАРОГ Є ЄДИНИЙ, МНОГОПРОЯВНИЙ. СВАРОГ Є МНОГОІМЕННИЙ. ВІН І ІНШІ БОГИ Є МНОГОІМЕННИ І ТИСЯЧЕІМЕННИ. ВОНИ РАЗОМ ТВОРЯТЬ ЄДИНУ ЄДНІСТЬ ВСЕСВІТУ, НЕБЕС, СВІТУ ДУХІВ ПРЕДКІВ І НЕВИДИМОГО СВІТУ ПРАВ'Я” [Шаян В. Віра забутих предків // Шаян В. Віра забутих предків.- Лондон-Гага, 1979.- С. 48-49].

В.Шаян відзначає різницю між українським і ведичним генотеїзмом у листі „Дорогі Друзі!”. Вона, на його думку, полягає у тому, що у Рігведі відсутнє виразне ствердження, що всі Боги є тільки частиною Сварога і поза ним не існують як окремі Боги, а велика кількість з них вшановувалась як Найвище Божество [Шаян В. Дорогі Друзі! // Шаян В. Віра забутих предків.- С. 1].

Відзначимо деяку відмінність у розумінні В.Шаяном поняття генотеїзму на першому та другому етапах формування віровчення та відмінність від сучасного наукового визначення цього поняття. Спочатку він розуміє це як культове піднесення одного з божеств до статусу Найвищого Бога, а потім називає генотеїзмом власну концепцію Сварога як Бога-Творця і, водночас, носія всіх матеріальних і духовних світів разом з божествами. Сучасна наука характеризує генотеїзм як різновид політеїзму, за яким етнічна група поклонялась одному Богу – покровителю свого племені, не заперечуючи існування інших богів [Генотеїзм // Атеистический словарь.- М., 1984.- С. 105]: „... Визнаючи існування багатьох богів наявне плем'я вважало своїм безпосереднім покровителем лише одного з них і вклонялось виключно йому. Це породжувало специфічну уяву про союз наявної етнічної групи з визначеним богом та про обопільну “обраність”.

Центральним божеством у віровченні другого етапу стає Сварог. Він трактується як єдиний Бог, першоджерело світла і світу, любові, щастя, добра. В.Шаян проголошує, що всі Боги “існують в Сварозі” і “через Сварога”, що він є єдиним “прабатьком” всесвіту і Богів, що для предків українців „Всесвіт був єдиним у Сварозі”. Сварог обіймає собою світ Богів

(Праву) і світ земний (Яву): “ЦЕ ВСЕ Є СВАРОГ, БАТЬКО БОГІВ І ВСЕСВІТУ. ЦЕ ВСЕ Є СВАРОГ У БЕЗКОНЕЧНІЙ МНОГОПРОЯВНОСТІ СВОЄЇ ІСТОТИ. ВІН Є ОДИН І БЕЗКОНЕЧНО МНОЖЕСТВЕННИЙ У СВОЇХ ПРОЯВАХ, У СВОЇЙ ТВОРЧОСТІ” [Шаян В. Божественне походження українського народу // Шаян В. Віра забутих предків.- С. 10].

Хоча Сварог особисто зустрічає душі загиблих лицарів, В.Шаян наголошує, що він не персоніфікований: „У своїй Найвищій Сутності Сварог не був персоніфікований, а принаймні не до тої міри персоніфікований, як інші Божества, ближчі до людей. Він просто БУВ і Є, Всеживий, Усетворчий, Всеобіймаючий” [Шаян В. Найвища Святість (Студія про Свантевіта).- Лондон-Торонто, 1971.- С. 5].

Сварог є троїстою істотою. До трійці входять Сварог, Перун та Святовит. Останні є Сварожичами – світлоносними втіленнями Сварога. В праці “Найвище Світло. Студія про Сварога і Хорса” (1969) В.Шаян відзначає, що слово Хорс є іраномовним варіантом імені Сварога [Шаян В. Найвище Світло (Студія про Сварога і Хорса).- Лондон-Торонто: Орден.- 1969.- С. 30].

В.Шаян ототожнює Бога-Творця з Сварогом, зазначаючи, що у нашій уяві він ототожнюється з функцією „Дателя-Розповсюджувача”. У залежності від соціальної ролі людина зверталась до різних проявів Бога [Шаян В. Висновок. Лист до Друзів // Шаян В. Віра предків наших.- С. 881].

Можемо зробити висновок, що Сварог у вченні В.Шаяна є особливою безособовою найвищою всеохоплюючою сутністю, яка вміщає і духовну, і матеріальну складові Всесвіту.

Перелік богів, які пропонуються для вшанування на другому етапі та їх трактування В.Шаяном зазнали змін.

Перун як частина проголошеної трійці зберігає свій високий статус. Перун знаходиться у містичній єдності з Сварогом: “ПЕРУН – це САМ СВАРОГ У ТРОЇСТОСТІ ЙОГО ІСТОТИ” [Шаян В. Божественне походження українського народу // Шаян В. Віра забутих предків.- С. 12]. В.Шаян проголошує Перуна батьком Дажбога. Він навчає міфологічного прабатька українського народу Оря виготовляти меч і плуг. Перун і надалі опікується загиблими лицарями.

Святовит (Свантевит, Свандевид) як третя частина трійці оголошується сином Сварога, “діючим світлом” у Всесвіті, істотою святості. Триглав оголошується позаіндивідуальним окресленням Трійці: „При тому окреслення Триглав не відноситься до якогось індивідуального Божества, але є збірним окресленням єдиної цілості Трьох Найвищих

Божеств, які мають свої істоти і назви, але всі вони існують нероздільно і єдино, саме як Триглав. Триглав єдиний в Істоті і в своїй Божественній Природі” [Шаян В. Віра забутих предків // Шаян В. Віра забутих предків.- С. 24].

Окреме місце, поза трійцею, займають у В.Шаяна боги Велес і Дажбог.

Велес, за В.Шаяном, є Богом “розсвітлення”. Він приносить “Вічне Світло Сварога на Землю”. Сонце – це його вияв. Він є „українським Аполлоном”. Дажбог є Богом сонячного “Всевічного Вогню”. Він є Богом жертвовного вогню, Богом народження, весілля, людської радості і щастя. Він приносить на землю вічний вогонь і світло сонця та ними запліднює все живе. Під впливом Велесової Книги В.Шаян проголошує, що Дажбог здійснює запліднення дочок Прабатька Оря і стає, таким чином, божественним родоначальником українського народу. Дажбог також визначається як Бог Сонця і “горіння душі нації”. В.Шаян зараховує Дажбога до кола Сварожичів. Велес і Дажбог є двома Богами і одним Богом одночасно, що, на думку В.Шаяна, є черговим прикладом генотейзму.

В одному випадку В.Шаян вказує, що Перун є батьком Дажбога, однак докладно не пояснює цю думку. Відзначимо у В.Шаяна тенденцію применшувати у віровченні статус Дажбога. Він відзначає Дажбога як провідне божество, що засновує рід давніх українців, у своєму першому перекладі дощечок «Велесової Книги» (дощечка 16). Але невдовзі відмовляється підтверджувати його тісний зв'язок з Богом Найвищим і Перуном, як це було на першому етапі. Дажбога не включено навіть до Трійці Сварога. Ми вважаємо, що це зроблено в зв'язку з проголошенням нового культу Дажбога в РУНВірі Л.Силенка, яку В.Шаян піддає систематичній критиці з 1970 року. Він вбачає у „реформі старої віри” механічну заміну християнського монотейзму на культ Дажбога і відрив від міфологічного підґрунтя.

Жар-Птиця у вченні В.Шаяна зберігає свої функції, але з новою сутністю. У вигляді Жар-Птиці з'являється Матір-Слава. У віровченні В.Шаяна з'являються нові другорядні божества. Це, зокрема, Богиня Світання та Прабатько Орь.

Методологічні засади формування теології В.Шаяна. Метод формування віровчення В.Шаяна полягав у опрацюванні ним певного кола історичних джерел, серед яких ним виділялося головне. Всі інші джерела, крім головного, тлумачилися так, щоб їхнє розуміння спрямовувалося у русло головного джерела та підтверджувало його. Разом з цим обиралось ім'я центрального божества. В подальшому В.Шаян інтуїтивно формував

образ Бога, що наповнювався ним певними рисами та якостями на основі образних асоціацій і власних міркувань.

На першому етапі (1934-67 роки) у поглядах В.Шаяна переважає орієнтація на ведичну культуру та Ригведу як головне джерело релігійних ідей, що узгоджується з його гаслом „ренесансу панарійської думки”, проголошеним у 1937 році: „Тільки Ригведа може нам дати повну й розгорнену картину давніх праарійських вірувань, світовідчуття і світогляду” [Шаян В. Студії над ведійською думкою // Шаян В. Віра предків наших.- С. 835]. Матеріали українського фольклору та дані літописів про дохристиянську віру предків українців він витлумачував як розгортання ведичних ідей на українському ґрунті.

Центральним на першому етапі став образ Бога Перуна як Творця і Володаря Світу, який був сформований на основі ототожнення його з ведичним Індірою. В.Шаян шукає у слов'янських пам'ятках докази того, що вони походять з праарійського минулого. Зокрема у праці „Постать “Берези” в староукраїнському культі „Різдва” вчений доводить, що культ цього свята має спільне для індоєвропейців походження.

На другому етапі (1968-74) у поглядах В.Шаяна посилюється орієнтація на слов'янську традицію, що пов'язано з вивченням ним “Велесової книги”. Головним джерелом стає “Велесова книга”, а інші джерела активно інтерпретуються у руслі її релігійних ідей (так, як їх розумів В.Шаян). Проголошення Сварога центральним божеством призводить до помітних змін у віровченні. Запровадження нового божества Триглава як символу містичної єдності Сварога, Перуна та Святовита, певною мірою забезпечувало узгодження віровчень першого і другого етапів. Включення до Триглава постаті Святовита дало можливість збагатити коло допоміжних джерел середньовічними літописними згадками про вірування прибалтійських слов'ян.

Однак загальна орієнтація на індоєвропейську пракультуру лишається у В.Шаяна непохитною: „Віра..., раз вона відродиться і зачне жити, як староукраїнська, вона рівночасно зачне жити, як старослов'янська. Щобільше! Вона рівночасно зачне жити, як протоіндоєвропейська” [Шаян В. Висновок. Лист до Друзів // Шаян В. Віра предків наших.- С. 882-883].

В.Шаян відзначає, що літописних відомостей про вірування слов'ян залишилось мало і недостатньо: „Я вже вказував, що відродження віри як системи і як теології неможливе із сімох назв, які стрічаємо в хроніці. Неможливе, бо затрималися голі назви і жодного змісту, або ж завбогий для системи” [Шаян В. Висновок. Лист до Друзів // Шаян В. Віра предків наших.- С. 880]. Професор відмовляється визнавати літописні та

фольклорно-етнографічні відомості про вірування українців як повноцінний зразок для сучасного віровчення: „Отже читаємо і про ХОРСА, - читаємо про Перуна, читаємо про СВАРОГА І СВАРОЖИЧІВ, читаємо про ЛАДУ. ЩО ж? Зміст їх природи пропав чи забувся, залишилися ДОМОВИКИ і МАВКИ. Залишився – найнижчий рівень істот, що в нас дома, що коло нас у лісі, в полі чи в річці. Залишилася народна форма фольклору. Правда, це скарб, завдяки якому ми збереглися, але це не є найвища форма Богопочитання чи розуміння Божества нашими прапредками” [Шаян В. Висновок. Лист до Друзів // Шаян В. Віра предків наших.- С. 880].

В.Шаян зберігає за собою, як за засновником нової релігії, право на внесення до її ідеологічного змісту доповнень, пов'язаних зі своїми новими науковими дослідженнями.

Таким чином, з огляду на все вищезазначене, можна зробити наступні висновки:

1. В.Шаян розробив багату і розгалужену систему віровчення. В його основі закладено ідеї Рігведи та Авести, вірувань давніх слов'ян, які були піддані власному творчому переосмисленню. Незмінним у віровченні лишалась віра в наявність вищої духовної світотворчої сутності, яку вчений називає різними іменами (спочатку Бог Незнаний, який ототожнюється з Перуном, а пізніше з Сварогом).

2. Хронологічний аналіз творів В.Шаяна дозволяє виокремити два головних етапи формування його теології, що достатньо чітко розмежовуються між собою. На першому етапі (1934-67) головним джерелом ідей була Рігведа, а центральною постаттю віровчення бог Перун як світотворець у містичній єдності з Богом Незнаним. Хоча В.Шаян включає в віровчення Дажбога, Білобога, Чорнобога, Велику Мати-Землю, Жар-птицю, воно все ж наближене до монотеїзму.

В основі ідеології другого етапу (1968-74) покладено “Велесову книгу”. В.Шаян визначив своє віровчення як генотеїзм, під яким розуміє ототожнення різних багатоіменних божеств з найвищим, єдиним божеством. Богом Всесвіту В.Шаян називає Сварога як триєдину істоту, що утворює Трійцю-Триглава (Сварог, Перун і Святovit). Бог у В.Шаяна втрачає індивідуальність і стає безособовою реальністю. У пантеоні другого етапу також фігурують Дажбог, Велес, Жар-птиця, Богиня Світання, Прабатько Орь. У перекладах «Велесової Книги» В.Шаян називає різні реконструйовані імена богів, але не закликає до їх культового шанування. Ми характеризуємо віровчення другого етапу як складну форму багатобожжя.

3. Внутрішні суперечності віровчення В.Шаяна пов'язані з статусом Дажбога. На першому етапі Дажбог ототожнюється з Перуном, а через нього - з Богом Найвищим. На другому етапі статус Дажбога відчутно принижується, незважаючи на часте згадування його у “Велесовій книзі”. В.Шаян навіть не зараховує його до Трійці Сварожичів. На нашу думку, статус Дажбога було принижено у зв'язку з проголошенням його культу в РУНВірі Л. Силенка, релігійну діяльність якого В.Шаян засуджував.

4. В.Шаян ставився до формування віровчення як до власного творчого процесу. На першому етапі науковим джерелом ідеології слугувала ведична література. На другому етапі таким джерелом стала “Велесова книга”. В.Шаян наголошував, що фольклорна спадщина та літописні повідомлення про вірування слов'ян непридатні для формування сучасної релігії. Тому основу релігійної ідеології він бачив у власній інтуїції.

5. Методика формування віровчення В.Шаяна полягала у опрацюванні ним певного головного джерела та інтерпретованого в його дусі кола історичних джерел, після чого обиралось ім'я центрального божества. У подальшому В.Шаян інтуїтивно формував образ Бога, що наповнювався ним певними рисами та якостями на основі образних асоціацій і власних міркувань.

Є.Харьковщико * (м. Київ)

РОЛЬ КИРИЛО-МЕФОДІВСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ У ФОРМУВАННІ ОСОБЛИВОСТЕЙ КИЇВСЬКОГО ХРИСТІАНСТВА **

У контексті освоєння київським християнством духовної традиції Сходу і Заходу було прийняття ним кирило-мефодіївської спадщини. На той час вже була створена слов'янська азбука, перекладені на слов'янську мову деякі богослужбові та правові тексти, зокрема Збірне Євангеліє, Апостол, Псалтир, Молитвослов, Закон судний людям та ін. Діяльність Кирила і Мефодія мала загальнослов'янське значення.

* Харьковщико Є.А. – кандидат філософських наук, доцент; перший заступник керівника Головного управління з питань внутрішньої політики Адміністрації Президента України.

** © Харьковщико Є.А., 2003